

Horváth Pál: Adalékok a magyar jogi kultúra fejlődéstörténetéhez

Napjaink jogösszehasonlító szakirodalmában mindinkább uralkodóvá válik, sőt minden bizonnyal egy közelgő paradigmaváltásra is utal az a *communis opinio doctorum*ként jelentkező meggyőződés, hogy egy jogrendszer jellemzésénél nem elég csupán annak hagyományosan *stricto sensu* joginak tekintett összetevőit (*droit législatif, jurisprudence, doctrine*) figyelembe venni, hanem a vizsgálódásnak a szélesebb, „történetinek”, „társadalminak” vagy éppen „ideológiainak” is nevezhető összefüggésekre is ki kell terjednie. Ezzel kapcsolatban egyre inkább teret hódít az elmúlt évek folyamán az ún. jogi kultúrák összehasonlítására irányuló és – nem éppen szerencsés terminológiával – „összehasonlító jogi kultúrák” néven megjelenő törekvés, ami akár a nemzetközi jogösszehasonlító mozgalomban végbemenő paradigmaváltás jeleként is értelmezhető.

Ennek fényében méltán keltheti fel a komparatista jogászok érdeklődését is a Horváth Pál emeritus professzor neve alatt, „*Adalékok a magyar jogi kultúra fejlődéstörténetéhez*”^[1] címmel, nemrég megjelent terjedelmes kötet, amely már címválasztásával is a kérdéskör további gazdagításához ígér hozzájárulást. A kötet belső címoldalán szereplő szerzői névsorból ugyanakkor az is kitűnik, hogy itt voltaképpen egy szélesebb körű együttműködéssel készült vállalkozásról van szó, amelyben a jogtörténet különböző generációkhoz tartozó hazai művelőinek – tekintélyes tudósok mellett fiatal, pályakezdő egyetemi oktatók és kutatók – írásai szerepelnek, és ahol Horváth professzor a kötet szerkesztőjeként, Komáromi László pedig – némileg szokatlan terminológiával – a tanulmányok összeállítójaként van nevesítve.

A kötet anyaga a tartalomjegyzék tanúsága szerint öt fő részre tagolódik, amelyek sorrendben az I. Études. Az ősforrások nyomában, II. A jogi kultúrák, III. A módszeres kutató-elemző jogi historizmus, IV. Tanszabadság, végül pedig V. Összehasonlító jogi historizmus (Miscellanea) címetek viselik. Egy ilyen elhatárolás természetesen csupán viszonylagos lehet, hiszen valamennyi írás a jogi s ezen belül a magyar jogi kultúrához, illetve annak kialakulásához és fejlődéséhez kapcsolódik, és maga az egész feldolgozás is egységes szemléletmód, a történeti megközelítés jegyében fogant. A kötet egyes részei között így aligha húzható éles határvonal, és az is előfordulhat, hogy az olvasó megítélése szerint

[1] Horváth Pál: *Adalékok a magyar jogi kultúra fejlődéstörténetéhez*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2008, 336 o.

nem mindig meggyőző egy-egy tanulmánynak valamelyik fő részbe történő besorolása. Nézetünk szerint például a kötet anyagának olyan tagolása mellett is lehetne érveket felsorakoztatni, amely abban három, egymással szorosan összefüggő témakört, egy történeti alapvetést, ennek egy konkrét kérdésre, vagyis a tanszabadság és a tudomány szabadságának kérdésére történő alkalmazását, végül egy rendszer- és módszertani fejezetet különböztetne meg. Összességében tehát – az ilyen vagy egyéb, lehetséges szerkezeti megoldásoktól függetlenül – az egyes kontribúciók tüzetesebb tanulmányozása alapján az olvasó előtt egy olyan sokoldalú és átfogó történeti és ezen belül a történettudomány rendszer- és módszertani kérdéseire is kiterjedő panoráma bontakozik ki, amelynek súlypontjait a magyarországi jogi kultúra mibenlétének, kialakulásának, valamint külső és belső tényezők által befolyásolt történeti fejlődésének – s ennek keretében különösen a tanszabadság hazai alakulásának – sokoldalú bemutatásában, végül a jogi historizmus történeti, rendszer- és módszertani kérdéseinek tárgyalásában, s itt elsősorban a jogösszehasonlító aspektusok hangsúlyozásában lehet felfedezni. Azok számára, akik a kötet anyagának mintegy háromnegyed részét szerzőként is jegyző szerkesztő korábbi tudományos munkásságának fő irányait közelebbről ismerik, ez aligha jelent meglepetést.

Horváth Pál professzor, a magyar jogi kultúra gyökereinek és történetének fáradhatatlan és szakavatott kutatója ugyanis az e körben elért eredményeinek több részletét már számos korábbi publikációjában is közreadta, és a magyar jogi kultúra fejlődési vonalát – összehasonlító szempontokkal gazdagítva – már egy jó évtizeddel ezelőtt megjelent monográfiájában is egy alapvető szabadságjog, a tanszabadság, illetve a tudomány szabadságának fejlődéstörténetén keresztül mutatta be, hiszen – mint azt a mostani kötet előszavában Fodor György rektor is hangsúlyozza – a tudomány szabadság az előrehaladásnak, a történelmi lemaradások leküzdésének záloga. Így – bár a kötet címe a benne foglalt igen gazdag ismeretanyagra szerényen, csupán mint adalékokra utal – az olvasó aligha szabadulhat attól a benyomásától, hogy itt ennél lényegesen többről, egy tudományos életmű egyfajta összegzéséről, egy nagy ívű kutatói koncepció követéséről, egy átfogó gondolatmenet következetes érvényesítésére irányuló tudatos törekvésről, illetve az ennek során felhalmozott bőséges és sokoldalú ismeretanyagnak más hazai szakemberek e körbe illeszkedő kutatási eredményeivel történő kiegészítéséről van szó. Úgy tűnik tehát, a kötet olyan értelemben is szintézist képez, hogy – a több szerző tollából származó kontribúciók szerteágazó tematikája ellenére – egy hosszú tudományos életpálya fő kutatási irányait, átfogó koncepcionális megalapozását és legfontosabb mondanivalóját is tükrözi. Az a szerzői-szerkesztői koncepció tehát, amely a tanszabadságot, illetve a tudomány szabadságát egy jogi kultúra kiemelkedő jelentőségű összetevőjeként értelmezi, a most megjelent kötet belső tagolását is indokolhatja.

Ezt a tagolást követve, az első részbe sorolt tanulmányok annyiban tekinthetők megalapozó jellegűnek, hogy az ún. ősforrások szerepének általános jellemzése után (Horváth Pál és Szögi László) a magyarországi felsőfokú művelődés 12-13. századbéli eredményeit foglalják össze a magyar jogi kultúra megteremtésében nagy szerepet játszó, bár az egyetemi szintet jelentő *studium*

generale fokára nem emelkedő ún. káptalani iskolák, illetve a külföldi egyetemekre kikerülő, majd a peregrináció után hazatérő klerikusok tevékenységének felidézésével (Székely György), „A korai reneszánsz studium generáléja” címmel a magyar jogi felsőoktatás kezdeteiről tudósítanak (Horváth Pál). E témához kapcsolható az ünnepi üdvözlés is, amellyel a Veszprémi Egyetem tiszteleg a város e téren elért korai eredményei előtt (Botos Gábor).

A komparatista jogász különös érdeklődésére tarthat számot – bár ezt a nagyigényű címhez képest nem teljesen elégíti ki – a kötetnek „A jogi kultúrák” című második fejezete, amely a forráskutatás és forráselemzés kérdéskörében az ún. segédtudományok szerepét, azok interdiszciplináris elemeit, valamint a történeti jogtudományok kútfőinek és forrásainak jelentőségét tisztázni hivatott, megalapozó jellegű tanulmány (Horváth Pál) után Komáromi Lászlónak egyrészt a bizánci kultúra magyarországi hatását tárgyaló hosszabb, másrészt a közhitelű magán írásbeliség hazai középkori megjelenését bemutató rövidebb tanulmányát, majd Szuromi Szabolcs Anzelmnek a középkori egyetemek létrejöttéről és az egyetemi oktatás megszületéséről szóló kontribúcióját tartalmazza. Végül sokoldalú és színes képet nyújt „A városjog kialakulása és a humanizmus” címmel a középkori és kora újkori városokról és városállamokról, és azok fejlődésének meghatározó elemeiről, valamint az olyan, „ideális” modellt ábrázoló városállam-konceptiókról, mint Szent Ágoston „Civitas Dei” című műve vagy Morus Tamás Utópiája (Szűcs Éva Orsolya). Talán nem tűnik túlzó igénynek, ha megjegyezzük, hogy a jog-összehasonlítás iránt érdeklődő olvasó szívesen látott volna e tanulmányok mellett a jogi kultúra mibenlétéről szóló, s így a fejezet címválasztását eszmeileg megalapozó, továbbá az egyes középkori jogi kultúrák jellemző vonásait, illetve azok hasonlóságait és különbségeit összehasonlító módszerrel bemutató írásokat is.

A kötet harmadik fejezete – teljes egészében Horváth Pál munkája – a jogi historizmus magyarországi kialakulásának és kezdeti fejlődésének néhány alapvető kérdését vizsgálja, igen széles körű szakirodalom felhasználásával. Az első két tanulmány „A módszeres kutató-elemző jogi tudományosság kezdetei Magyarországon”, illetve „Adalékok a politikai-kamerális tudományok és a modern jogtudomány kifejlődéséhez” címmel a 16–17. századbeli kezdeteket mutatja be, majd további két terjedelmes tanulmány a felvilágosodás magyarországi hatásainak a jogi gondolkodásban kirajzolódó főbb területeiről nyújt részletes tájékoztatást, végül „a fejlett Nyugat példáját keresők” szerepét összegzi a hazai polgári átalakulás eszmerendszerében. Az alapvetően történeti megközelítésmód indokolhatja e tanulmányoknak a magyar fejlődés átfogó folyamatába történő beillesztését a kötet szerkezeti felépítésében, és a nyugat-európai felvilágosodásnak a jogi historizmus kialakulásában játszott szerepére történő számos utalás logikus átmenetet jelenthetett volna a jogi historizmus rendszer- és módszertani kérdéseivel foglalkozó fejezethez is. E helyett – a történeti út követésével – negyedik fejezetként a 19. századbeli fejleményeket bemutató írások szerepelnek a kötet anyagában, ugyancsak Horváth professzor tollából. E tanulmányokat a fejezet címében szereplő tanszabadság fogalma kapcsolja egybe, így a jogi kultúrának a szerző-szerkesztő által kiemelkedő jelentő-

ségűnek ítélt összetevőjéhez illeszkednek. Ez a vezéreszme kapcsolja össze „A magyar egyetem alapszabályai Eötvös Józseftől” című írást, valamint a történeti jogi irányzat fejlődésének kezdeteit bemutató német nyelvű tanulmányt, továbbá két, terjedelmes és mélyenszántó tanulmányt a tudomány szabadságról és a jogi szemináriumok szerepéről, illetve a tudomány szabadságának történelmi szerepváltásairól. Önálló tanulmányban történik meg a hazai tudományosság fejlődésében meghatározó szerepet játszó „tudós elmék” és eredmények bemutatása is.

A könyv utolsó, ötödik fejezete – címéből következően – a jogi historizmus kérdéseit az összehasonlító aspektus előtérbe állításával volt hivatva megközelíteni, így elsősorban elméleti, rendszer- és módszertani eredmények bemutatását ígéri, jellegét azonban inkább a címhez kapcsolódó Miscellanea megjelölés tükrözi. Az itt szereplő tanulmányok ugyanis nem csupán tudományelméleti kérdéseket feszegetnek – mint a jogfejlődés regionális összefüggéseinek összehasonlító elemzésére vállalkozó, vagy ugyanezt a célkitűzést a jogtörténet fő feladatai közé soroló német nyelvű, továbbá az összehasonlító jogtörténet alapjaiba bevezető angol nyelvű írások (Horváth Pál) –, hanem olyan, napjainkban sem meghaladottnak tekinthető összefüggések megvilágítására is vállalkoznak, mint a szuverenitás jelképeként értelmezett korona viszonya a szabadsághoz (Zlinszky János), a nemcsak a jogtörténészek számára emlékezetes ún. Eckhart-vita tanulságai (Tóth Zoltán József), vagy a külső tényezőknek a „közép-kelet-európaiként” aposztrofált jogrendszerek újabb kori fejlődésében játszott domináns szerepe (Horváth Pál). Ezzel kapcsolatban talán nem fölösleges felhívni a figyelmet arra a jól ismert tényre, hogy a második világháború előtti magyar jogrendszer számos olyan vonást mutatott (Szent Korona-eszme, írott alkotmány és polgári törvénykönyv hiánya, a szokásjog jelentősége, a bírói gyakorlat szerepe stb.), amelyek jogos kétségeket ébreszthettek e jogrendszernek valamilyen nagyobb egységbe – jogcsaládba vagy jogkörbe – történő besorolhatóságát illetően, ami viszont nyilvánvalóan nem csupán tudományelméleti kérdés, hanem hatást gyakorol az adott ország jogrendszerének jövőbeli fejlődésére és annak perspektíváira is. E „nemzeti” hagyományoknak a jogi kultúránkban való tartós fennmaradása és részben mindmáig való továbbélése – amelyre a kötetben ismételt utalás történik – így nemcsak további jogfejlődésünk tekintetében jelent kihívást, hanem annak a kérdésnek vagy – a kötet Előszavát író Fodor György professzornak, a PPKE rektorának szóhasználatát idézve – „gyötrő gondolatnak” a felvetését is indokoltá teszi, hogy van-e egyáltalán lehetőség a magyar társadalomban a korábbi formákhoz való visszatérésre. Ha a kötetben közreadott történeti és összehasonlító elemzések legalábbis gondolkodásra serkentenek a felvetett – és sokban ma is időszerű – problémákat illetően, úgy céljukat máris elérték.